

IPAK QURTLARINI PARVARISH QILISH VA PILLA HOSILDORLIGINI OSHIRISH

Ergasheva Nazokatxon Doniyor qizi

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ipak qurtlarini parvarish qilish, boqish jarayonida agrotexnik qoidalarga rioya etish, barg sarfi va pilla hosildorligining o'zaro bog'liqligi yoritilgan. Tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, 1 kg pilla yetishtirish uchun o'rtacha 12 kg tut bargi sarflanadi. Barg sifatini yaxshilash va qurt boqish texnologiyasini to'g'ri yo'lga qo'yish pilla hosilini sezilarli darajada oshiradi. Ipak qurtining mahsuldorligi urug' sifati, parvarish sharoiti, kasalliklardan saqlash choralariga bog'liq. Shuningdek, maqolada O'zbekistonda ipakchilikni ilmiy asoslarda rivojlantirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va ilg'or tajribalarni amaliyotga tadbiq etishning ahamiyati ta'kidlangan.*

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы ухода за шелкопрядом, соблюдения агротехнических правил при его выращивании, а также взаимосвязь между расходом листьев тутового дерева и урожайностью коконов. Установлено, что для получения 1 кг коконов требуется в среднем 12 кг тутовых листьев. Повышение качества кормовых листьев и внедрение современных технологий разведения способствует увеличению урожайности и качества шелка. Производительность шелкопряда зависит от качества яиц, условий содержания и профилактики заболеваний. Особое внимание уделено развитию шелководства в Узбекистане на научной основе и внедрению новых технологий.*

Annotation: *This article discusses the care and breeding of silkworms, emphasizing adherence to agro-technical practices and the relationship between mulberry leaf consumption and cocoon yield. Studies show that approximately 12 kg of mulberry leaves are required to produce 1 kg of cocoons. Improving leaf quality and applying modern rearing techniques can significantly increase silk yield and quality. The productivity of silkworms depends on egg quality, rearing conditions, and disease prevention. The paper also highlights the importance of developing sericulture in Uzbekistan on a scientific basis and introducing innovative technologies to enhance production efficiency.*

Kalit so'zlar: *ipak qurti, pilla hosili, barg sarfi, agrotexnika, mahsuldorlik, ipakchilik.*

Ключевые слова: *шелкопряд, урожай коконов, расход листьев, агротехника, продуктивность, шелководство.*

Keywords: *silkworm, cocoon yield, leaf consumption, agro-technology, productivity, sericulture.*

Ipak qurtlaridan mo'l va sifatli pilla hosili olish yuqorida qayd etilgan tashqi omillarni o'rganish bilan bir qatorda ularni qurt bo-qishda qo'llashga ham bog'liq. Shuning uchun ham

ipak qurtlarini parvarish qilishda har bir yoshi uchun talab etiladigan agrotexnika qoidalariga to'liq rioya qilish talab etiladi.

Ipak qurtlari o'zining 23-25 kundan iborat qurtlik davrida pil-la o'ragunga qadar 4 marotaba po'st tashlab, 5 yoshdan iborat davrni o'tadi. Shundan ipak qurtining 1-, 2-, 3-yoshi kichik yoshi, 4-5-yoshi esa katta yoshi deb ataladi.

Qurt boqish - ipakchilikning bir bo'limidir. Qurt boqish deganda, urug'dan jonlanib chiqqan qurtlarni to ular pilla o'rab bo'lgun-cha parvarish qilish ishlari tushuniladi. Qishloq xo'jalik nuqtayi nazaridan olganimizda, qurt boqish tut bargini qurt organizmi yordami bilan ipakka aylantirish demakdir. Bir gektar serhosil tut-zordan 10 tonna va undan oshiqroq tut bargi olinadi. O'zbekiston Ipakchilik ilmiy tekshirish instituti (O'ZIITI) ma'lumotlariga ko'ra, bir gektar yerga navli tut ko'chati o'tqazilganda to'rtinchi yiliga borib bu tutzordan 13,6 tonna barg hosili olinadi. Boqiladigan qurtlarning zotiga qarab, bir quti urug'dan chiqqan qurtlarni amal-dagi me'yorlar bilan boqish uchun 0,9 dan 1,0 tonnagacha barg ke-rak. Demak, bir gektar tutzordan olinadigan barg hosili 10-15 quti urug'dan chiqqan qurtlarni boqish uchun kifoya qilishi mumkin. Shu 10-15 quti urug'dan chiqqan qurtlardan taxminan bir tonnaga-cha xom pilla yoki 80-85 kg gacha ipak olish mumkin. Boshqa-cha aytganda, ipak qurti bir gektar tutzordan olingan barg hosili badaliga 1200-1500 m ipak gazlama tayyorlash uchun yetadigan miqdorda xomashyo berishi mumkin.

Qurt boqish natijasi 1 kg pilla yetishtirish uchun sarflanadigan bargning miqdoriga qarab baholanadi. O'rta hisobda 1 kg pilla ye-tishtirish uchun kamida 12 kg barg sarf qilinadi. 1 kg xom pilla olish uchun sarflanadigan barg miqdori oziq randemani deyiladi.

Shu oziq randemani sarflab, bir quti qurt urug'idan 80 kg pilla olish uchun 960 kg barg kerak bo'ladi. Haqiqatda esa barg 1,5-2 hissa ko'p sarflanadi. Ipakchilik ilg'orlarining tajribalariga ko'ra, qurti to'g'ri boqish va barg sifatini tobora yaxshilash yo'li bilan barg sarfini ancha kamaytirib, qurt boqishni borgan sari kengaytirish va pilla hosilini oshirish mumkin ekanligi turgan gap.

Ipak qurtining mahsuldorligi muayyan sondagi qurtlardan olin-gan pillaning miqdori va sifatiga qarab baholanadi. Bunda qurt boqish hajmini ko'rsatish uchun o'lchov birligi sifatida g (1 quti qurt) yoki tegishli sondagi qurtlar olinadi. Agar bir quti urug'dan qurtlarning hammasi jonlanib chiqsa, ularning umumiy vazni 21-22 g keladi. Katta-kichikligiga qarab, 1 qutidagi urug'larning soni har xil bo'ladi. Qurt zotiga qarab bitta urug'ning vazni 0,5-0,7 mg kelganida, bir qutida taxminan 35000-45000 dona urug' bo'ladi. Monovoltin zotidan kichikroq va har birining og'irligi 0,5 mg ke-ladigan Bivoltin zotlarining urug'i bir qutida 49000 ga yaqin bo'la-di. Shu munosabat bilan pillaning o'rtacha og'irligi ham har xil bo'ladi. Har xil zotli urug'lardan chiqqan qurtlarning yashash qo-biliyati bir xil bo'lsa ham, boqilayotgan qurtlarning soniga qarab, ulardan olinadigan pilla miqdori har xil bo'ladi.

Pilla hosilini ko'paytiradigan yoki ozaytiradigan sabablardan biri asosiy qurt boqish davrida qurtlarning nobud bo'lishidir. Masalan, qurtlarning mexanik yo'qolishi, har xil zararkunandalar tomonidan tashib ketilishi va kasalliklardan halok bo'lishi natijasida pilla

hosili ancha kamayadi. Qurtxonalarda yo‘qolgan qurtning miqdorini olin-gan pilla hosiliga qarab aniqlash mumkin. Masalan, pillaning o‘rta-cha vazni 2,46 mg bo‘lganida, bir quti urug‘dan 85 kg ho‘l pilla hosili olinishi kerak. Haqiqatda esa O‘zbekiston bo‘yicha bir necha yillar-dan beri olinishi mumkin bo‘lgan hosilining 60-70 foiz olinib kel-moqda. Chunonchi, 1933-yilda 31 kg; 1936-yilda-42,7 kg; 1939-yil-da 40,4 kg; 1942-yilda 42,5 kg; 1945-yilda 41,4 kg pilla olindi.

Ammo ilg‘or pillakorlar pillaning vaznini birmuncha oshirish yo‘li bilangina emas, balki boqish vaqtida qurtlarning yo‘qolishini kamaytirish yo‘li bilan ham pilla hosilini muttasil oshirib bor-moqdalar.

Pilladan olinadigan ipak miqdori pillaning sifatiga bog‘liq bo‘la-di. Ilmiy tekshirish muassasalarining ma‘lumotiga qaraganda, pilla sifatini yaxshilash uchun juda katta imkoniyatlar bor. Yaroqsiz va nuqsonli pillalar foizi hali ham ancha ko‘p. Bu kamchiliklarning yuz berishiga qurt boqish ishi qoniqarsiz yo‘lga qo‘yilishi sabab bo‘lib kelmoqda.

Qurtlarning yupqa qobiqli va yengil (oq pachoq) pillalar o‘rashi-ga ularni beshinchi yoshida chala boqish sabab bo‘ladi. Atlas pil-lalar esa o‘rash vaqtida yomon dastalardan foydalanish va dastalar-ni noto‘g‘ri qo‘yishdan kelib chiqadi. Go‘ng-gluxar va dog‘li (qora pachoq) pillalarning vujudga kelishiga va bakterial kasalliklarning ko‘plab tarqalishi hamda qurtlarni yomon parvarish qilish sabab bo‘ladi. Pillalarning o‘tkir uchli va qobig‘ida nuqsonlari bo‘lishi, asosan, nasl va zot materiallaridagi kamchiliklardan kelib chiqadi. Respublikada ipakchilikni yanada rivojlantirish bo‘yicha 2015-yil-ga borib pilla hosilining I va II navlarini 90 foizgacha yetkazish ko‘zda tutilgan.

Pillani tortganda chiqqan ipak miqdori bug‘langan va quritilgan pilla og‘irligiga nisbatan 30,0-36,0 foizni tashkil qiladi. Boshqa-cha aytganda, bir kg ipak olish uchun 3,05-3,5 kg gacha quritilgan pilla kerak bo‘ladi. Pilladagi xom ipakning chiqish miqdori pilla qobig‘ining tortilish sifati va undan chiqadigan los miqdoriga qarab aniqlanadi. Xom ipak yig‘ib olingan pilla hosilining sifatigagina bog‘liq bo‘lmay, balki pillalarni keyinchalik bug‘lash, quritish va saqlash sharoitlariga ham aloqadordir.

Pillani dastlabki ishlash vaqtida yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar pil-ladan chiqadigan ipak miqdori kamayishiga sabab bo‘ladi.

Xom ipakning sifatiga - uning turi, tekisligi va pishiqligiga qurt-ning zotidan tashqari, qurti boqish sifati va pilla o‘rash vaqtidagi sharoitlar ham katta ta’sir etadi.

Yuqoridagi ma‘lumotlardan xulosa qilganimizda, ipakchilik so-hasidagi juda katta imkoniyatlardan to haligacha foydalanilmagan-ligini ko‘rishimiz mumkin.

Qurtlarni parvarish qilish usulini yaxshilash va to‘g‘ri boqish yo‘li bilan pilla hosilini ancha oshirish mumkin.

Qurt boqish bilan yuzaki tanish bo‘lgan kishilarda bu ishni ba-jarish uchun xo‘jalik faoliyati asosida to‘plangan bilimlari kifoya qiladi va bu ishni yanada takomillashtirishda fanning ishtiroki or-tiqcha degan fikr tug‘ilishi mumkin. Qurt boqishdagi amaliy ishlar-ni

bajarishda ipakchilikning ilmiy asoslarini yaxshilab ishlab chi-qish va ishlab chiqarishga tavsiya etish hamda qurt boqishda yangi texnologiyalarni qo'llash mo'l va sifatli pilla yetishtirishning sama-rali yo'lidir.

O'zbekistonda ipakchilikni ilmiy asoslarda tobora rivojlantirish uchun bitmas-tuganmas iqtisodiy va tashkiliy sharoitlar yaratildi. Ipakchilik ishini yaxshi biladigan minglab agronomlar, agrotex-niklar va boshqa mutaxassislar tayyorlandi. Ipakchilik ilmiy tek-shirish institutlari, stansiyalari, shaxobchalari tashkil qilindi.

Qurt boqish va tutchilik ishlari qishloq xo'jaligining umum-lashtirilgan qismiga aylantirilganidan so'ng, ipakchilikni texnik jihatidan qayta qurish uchun katta imkoniyatlar vujudga keltirildi. Davlat tomonidan qo'llanilayotgan agronomiya tadbirlariga suyan-gan xo'jaliklar ipakchilikni texnik va iqtisodiy jihatlardan tobora rivojlantirish uchun zarur sharoitlarga ega bo'ldilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.Ahmedov. Tut ipak qurti ekologiyasi va boqish agrotexnikasi. Darslik.2014.Toshkent.
2. FAO (Food and Agriculture Organization) – Sericulture guidelines and practices.
3. World Bank Agriculture Reports – “Silk Production in Central Asia”, 2021.
4. Sericulture Journal, Vol. 35, No. 2, 2022.